

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi Dergisi

The University of Kahramanmaraş Sütçü İmam
Review of The Faculty of Theology

ISSN-1304-4524 e-ISSN-2651-2637

İslâm Savaş Hukûkunda Nefir-i Âmm (Genel Seferberlik)
Nefir-i 'Âmm in Islamic War Law (General Mobilizaion)

Yazar / Author

Alimcan BUĞDA

Dr. Öğr. Üyesi. KSÜ İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri
Anabilim Dalı. Kahramanmaraş / TÜRKİYE

abugda@ksu.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-3190-0146>

Makale Türü/ Article Types: Araştırma Makalesi /Research Article

Makale Geliş Tarihi/ Date of Receipt: 30/09/2019

Makale Kabul Tarihi / Date of Acceptance: 24/12/2019

Makale Yayın Tarihi: 31/12/2019

Yayın Sezonu/Pub Date Season: Aralık / December

Yıl/Year: 17 **Sayı/Issue:** 34 **Sayfa /Page:** 353-384

Atıf/Citation: Buğda, Alimcan. "İslâm Savaş Hukûkunda Nefir-i
Âmm (Genel Seferberlik)". *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 34 (Aralık
2019), 353-384 <https://doi.org/10.35209/ksuifd.626888>

• *Bu makale iThenticate programında taranmış ve intihal içermediği tespit edilmiştir.*

İslâm Savaş Hukûkunda Nefîr-i Âmm (Genel Seferberlik)

Öz

İslâm savaş hukukunda cihâd konusu içinde önemli konumu teşkil eden nefîr-i âmm, İslam hukukçularının “Cihâd, Siyer ve el-Ahkâmu’s-Sultâniyye” gibi başlıklar altında inceledikleri önemli bir kavramdır. Prensip olarak barışı tercih ve teşvik eden İslâm dini savaşa ancak zorunlu ve gerekli durumlarda izin vermektedir. Âlimler, Kur’ân ve Sünnetten yola çıkarak Cihâd ve Nefîr-i âmm ilânı için birtakım şartlar ve durumlar belirlemişlerdir. Türkçede “seferberlik” kavramına karşılık gelen “nefir” terimi, devlet başkanının nefîr-i âmm (genel seferberlik) ilan etmesiyle, Cihâd’ın farz-ı kifâye olan türünden farz-ı ayn olan türüne dönüşür. Bu ilân neticesinde Müslüman toplum, kadını-erkeği, çocuğu-ihtiyarı, fakiri-zengini, kısacası tüm fertleri ile söz konusu genel seferberliğe iştirak etmek ve üzerine düşen vazifeyi yapmak zorundadır. İlk örneği Hz. Peygamber zamanında gerçekleştirilen Tebük seferinde görülen nefîr-i âmm’a, Müslümanlar tarihi süreçte zorlu ve zorunlu savaşlar ile sıkıntılı durumlarda başvurulmuştur.

Anahtar Kelimeler: İslâm hukuku, cihâd, savaş, farz-ı ayn, nefîr-i âmm.

Nefîr-i ‘Âmm in Islamic War Law (General Mobilizaion)

Abstract

Military mobilization, which is a type of jihâd in Islamic war law, is an important concept that the scholars of Islamic jurisprudence study under the titles “jihâd, Siyar and al-Ahkâm as-Sultaniyya”. The religion of Islam, which prefers and encourages peace as a principle, allows war only when necessary and compulsory. Scholars have determined from the Qur’ân and the Sunna, the number of conditions and requirements for the declaration of jihâd and general military mobilization. The term of nefir, the equivalent of mobilization, is transformed and pass from the kind of jihâd which is the farđ-i kifaya into the kind of farđ-i ‘ayn when the head

of a state declares it as nefir-i 'āmm (general mobilization). As a result of this declaration, the Muslim society has to participate in the general mobilization and carry out its duty with all its members, namely the men-women, children-old, poor-rich. The first example of it took place in the era of the prophet Muḥammad, who declared Tabuk war as a general mobilization. In the history, the Islamic states have put into practice the general military mobilization only in tough war conditions and in difficult situations.

Keywords: Islamic jurisprudence, jihād, war, farḍ-i 'ayn, general mobilization.

Giriş

Kur'ân-ı Kerîm'de; "*Kim, bir insanı, bir can karşılığı veya yer-yüzünde bir bozgunculuk çıkarmak karşılığı olmaksızın öldürürse, o sanki bütün insanları öldürmüştür. Her kim de birini (hayatını kurtararak) yaşatırsa sanki bütün insanları yaşatmıştır.*"¹ buyurulmaktadır. Bu âyet İslam'ın insan hayatına verdiği önemi göstermektedir. Şu âyetlerde ise muhtemel bir savaşın çıkması durumunda mümkün olduğunca barışın seçilmesi emredilmektedir: "*Ancak sizinle aralarında anlaşma olan bir topluma sığınmış bulunanlar yahut ne sizinle ne de kendi kavimleriyle savaşmayı içlerine sığdıramayıp (tarafsız olarak) size gelenler başka... Eğer Allah dileseydi, onları size musallat kılardı da sizinle savaşırlardı. Eğer onlar sizden uzak durur, sizinle savaşmayı size barış teklif ederlerse, Allah, onlara saldırmak için size bir yol (yetki) vermemiştir.*"² ve "*Eğer onlar barışa yanaşırlarsa, sen de onlara yanaş ve Allah'a tevekkül et! Çünkü O, hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir.*"³ kâfirlerin barış seçeneğini kabul etmek istememesi durumunda veya İslâm dininin küfür diyarında olan kimselere ulaştırabilmek maksadıyla yapılan daveti açıkça engellemesi veya Müslüman bir topluluğun yaşadığı bir toprağı işgal etmesi veya işgale teşebbüs etmesi gibi sebeplerden dolayı savaş zarureti

¹ el-Mâide 5/32.

² en-Nisâ 4/90.

³ el-Enfâl 8/61.

ortaya çıkabilmektedir. Bu durum karşısında yapılan savaşlar, İslâm hukukunda “cihâd” kavramı ile ifade edilmektedir.

“Cihâd” kelimesi her ne kadar farklı ve geniş anlamlar ihtiva etse de, İslam hukukunda, “Allah yolunda can, mal, dil ve diğer vasıtalarla savaşta elden gelen güç ve gayreti sarfetmek” şeklinde anlaşılmıştır. “gazâ”, “kıtal”, “harb” gibi kelimeler de yer yer “cihâd” kelimesi yerine kullanılmakta ve “cihâd” kelimesiyle bir takım benzerlikleri bulunmaktadır.⁴ Cihâdı gerektirecek durumların ne olduğu konusunda bazı fakihler arasında ihtilaflar söz konusu olsa da, genelde fakihlerin çoğu cihâdın düşmanın saldırısını bertaraf etmek ve özellikle nas çerçevesinde i'lâ-yı kelimetullah için olacağını dile getirmişlerdir.⁵ Aynı şekilde tüm fakihler cihâdın ilân yetkisinin devlet başkanına ait olacağı görüşünde de hemfikirdirler.⁶

Normal şartlarda savaşın farz-ı kifâye olduğunu belirten âlimler, tüm halkı tehdit eden bir saldırı durumunda savaşın farz-ı ayn olacağını belirtmişlerdir.⁷ Cihâdın farz-ı ayn olduğu duruma, makalenin de ana konusu olan “nefir-i âmm” (genel seferberlik) denmektedir. Cihâdın bir bölümü olan “nefir-i âmm” kavramı İslâm hukukuna, Tevbe seferinin anlatıldığı Tevbe Sûresinde geçen “nefir” kelimesinden istinbatla, Türkçedeki “seferberlik” kavramı karşılığı yerleşmiş bir ıstılâhtır.

İslâm savaş hukukunda seferberlik (nefir) kendi arasında kısmî seferberlik (nefir-i hâs) ve genel seferberlik (nefir-i âmm) ola-

⁴ Konuyla ilgili genel bilgi için bakınız; Ahmet Özel, “Cihad”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1993), 7/527-528.

⁵ Mustafa Fayda, “Fetih”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1995), 12/467-469; Muhammed Said Şimşek, “Fetih Süresi”, *Şamil İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Akit Yayınları, 2000), 2/349-350.

⁶ İbni Kudâme el-Makdisî, *el-Kâfi* (Riyad: Dâru'l-Hicr Yayınları, 1997), 5/470. Şihabüddin Ebû'l Abbas Ahmed b. İdrîs el-Karâfi, *el-Zehîra* (Beyrut: Dâru Karbu'l-İslâmiyye Yayınları, 1994), 3/388. Kâsânî, Ebû Bekir b. Mesûd, *Bedâiu's-Sanâi fi Tertîbu's-Şerâi'* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye Yayınları, 1986), 7/97-98. Şirâzî, İbni İshâk, *el-Mühezzeb fi Fıkhi İmam Şâfi'* (Dimeşk: Dâru'l-Kalem Yayınları, 1996), 5/236.

⁷ Ebû Hasan Ali b. Muhammed b. Habib el-Mâverdi, *el-Havi'l-Kebîr fi Fıkhi Mezhebû İmam eş-Şâfi'* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye Yayınları, 1994), 14/110, Karâfi, *Zehîra*, 3/385, Abdullah b. Mahmud b. Mevdûd el-Mevsilî, *el-İhtiyâr li Ta'lîli'l-Muhtâr* (Beyrut: Dâru'l-Erkâm Yayınları, ts.), 4/360, İbni Kudâme, *el-Kâfi*, 5/470

rak iki kısma ayrılır. Nefir-i âmm kavramı bazen her ikisi için de kullanılır.

Nefir-i âmm kavramı, kaynağını genelde cihâdı emreden; “*Ey inananlar! Size ne oldu ki, ‘Allah yolunda, savaşa çıkın’ dendiği zaman yere çöküp kaldınız?*”⁸ âyeti ile ileride detaylı olarak zikredilecek bir takım âyet ve hadislerden almaktadır. Tarihin akışı içerisinde örneklerine şahit olduğumuz nefir-i âmmın ilân edilmesi için İslâm hukukunda bir takım şartlar aranır. Bu şartların başında ise ani bir düşman saldırısı üzerine var olan askeri gücün yetersiz kalması gelmektedir. Böyle bir durumla karşılaşılırsa devlet başkanı gerekli gördüğü takdirde seferberlik ilân eder.

Nefir-i âmm ilânıyla başta savaş meydanına en yakın Müslümanlar olmak üzere ilânın kapsamına giren tüm Müslümanlar elinden gelen gayreti göstermek zorundadır. Çünkü verilen bu ilânla farz-ı kifâye olan cihâd, farz-ı ayn olmaktadır. Ayrıca bu türden ilânlar, imam / devlet başkanı tarafından verildiği için emri yerine getirmek gerekmektedir. Aksi takdirde ve gerekli görüldüğünde devlet başkanının ülkenin selameti ve kamu manfaasına dikkat itibara alarak Tebük Seferi örneğinde olduğu gibi katılmayanlara ta’zir cezası uygulayabilir.

1. Nefir-i Âmm/Genel Seferberlik

Nefir sözlük anlamıyla; heyecan veren bir işten dolayı bir yerden bir yere fırlayıp çıkma, ürküp kaçmak⁹ mânâsında kullanılmaktadır. Nefir kelimesi çeşitli sığalarıyla Kur’ân ve Sünnette geçmektedir. Allah Teâlâ Tebük seferi için hazırlanmayan kimseleri şu şekilde eleştirmektedir: “*Ey iman edenler! Size ne oldu ki, ‘Allah yolunda cihâda çıkın.’ denilince olduğunuz yere yığılıp kaldınız. Yoksa âhiretten vazgeçip dünya hayatına razı mı oldunuz? Fakat dünya hayatının zevki âhiretin yanında ancak pek az bir şeydir.*”¹⁰ Hz. Peygamber

⁸ et-Tevbe 9/38.

⁹ İbn Manzur, *Lisânu’l-‘Arap* (Kahire: Dâru’l-Maârif Yayınları, ts.), 6/4497-4499, Heyet, *Mu’cemu’l-Vasît* (Kahire: Mektebetu’ş-Şurûku’d-Devliyye Yayınları, 2004), 939-940.

¹⁰ et-Tevbe 9/38.

ise; “Mekke fethinden sonra artık hicret yok; fakat cihâd ve niyet vardır. Allah yolunda savaşa çağırıldığınız zaman hemen katılın.”¹¹ buyurmaktadır.

Nefîr-i âmm terkip olarak ise insanların savaşmak için kıyamına¹² verilen bir isimdir. Böyle çıkıp toplanan cemaate “nefir”, cemaati teşkil eden her bir kişiye de “nefer” denmektedir. İmamın, insanları cihâda davet etmesi olan “istinfâr”, Türkçedeki “seferberlik emriyle” aynı mânâdadır. Seferberlik emri, “halkı yerinden oynatma” anlamına gelmektedir.¹³ Günümüzde ise seferberlik, “bir ülkenin silahlı kuvvetlerini savaşa hazır duruma getiren, ülkenin ekonomisini, yönetimini savaşa gereklerine uyacak duruma sokan hazırlık ve önlemlerin tümü”¹⁴ olarak açıklanmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti Devleti “Seferberlik ve Savaş Hali Kanunu”nun 3. Maddesinin 1. Fıkrası seferberliği şu şekilde tanımlamaktadır; “Devletin tüm güç ve kaynaklarının, başta askeri güç olmak üzere, savaşın ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde hazırlanması, toplanması, tertiplenmesi ve kullanılmasına ilişkin bütün faaliyetlerin uygulandığı; hak ve hürriyetlerin kanunlarla kısmen veya tamamen sınırlandırıldığı haldir.”¹⁵

Fıkhi bir terim olarak nefîr-i âmm; bir Müslüman beldesine düşman istilâsı tehdidi söz konusu olduğunda tüm Müslümanların seferber edilmesi şeklinde veya en yalın anlamıyla; Müslüman bir beldenin düşman istilâsı tehdidiyle karşı karşıya kalması ve muvazaf askerlerle bu tehdidin durdurulmasının mümkün gözükmediği durumda tüm Müslümanlara seferberlik ilân edilmesi şeklinde tanımlanmaktadır.¹⁶

¹¹ Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *Sahîh-i Buhârî*, “Cihâd”, 56 (Riyad: Beytu’l-Efkâr Yayınları 1998).

¹² Heyet, *Mu’cemu’l-Vasît*, 940.

¹³ Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili* (İstanbul: Azim Yayınları, 1992), 4/344.

¹⁴ Akalın, Şükrü Halûk, *Türkçe Sözlük* (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2011), 2026.

¹⁵ 2941 Sayılı Seferberlik ve Savaş Hali Kanunu, md. 6 (1).

¹⁶ Ömer Nasûhi Bilmen, *Hukuk-ı İslâmiyye Kâmusu* (Ankara: Gündüz Yayınları, 1996), 3/486-487, Burhanpurlu eş-Şeyh Nizâm, *el-Fetavâ’l-Hindiyye* (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye Yayınları, 2000), 2/209.

Normal şartlarda cihâdın farz-ı kifâye, umûmî seferberlik (nefir-i âmm) hâlinde ise farz-ı ayn olduğu konusunda fakihlerin ittifakı bulunmaktadır.¹⁷ Buradan hareketle nefir-i âmm durumu “cihâd” diye isimlendirdiğimiz savaşın bir çeşidi olmaktadır. Özellikle de ileride izah edeceğimiz üzere savunma savaşlarında ortaya çıktığı görülmektedir.

1.1. Nefir Seferberliğin Çeşitleri

Nefir/seferberlik denilince anlam itibarıyla ilk akla gelen Nefir-i âmm/genel seferberlik kavramı olarak anlaşılır ve her ne kadar genel anlamda kullanılsa da, asıl itibarıyla nasta zikri geçen nefir/seferberlik ilân ve uygulama yönünden iki çeşittir; nefiri hâs ve nefir-i âmm.

1.1.1. Kısmî Seferberlik (Nefir-i Hâs)

Kısmî seferberlik olarak isimlendirilen nefir-i hâs genel olarak; ‘savaş için yalnız bir kısım kimselerin sefer hâline gelmesidir.’¹⁸ Türkiye Cumhuriyeti Devleti “Seferberlik ve Savaş Hali Kanunu”nun 3. Maddesinin 3. Fıkrası kısmî seferliği “*Ülkenin bir veya birden fazla bölgesinde uygulanan ve bütün güç ve kaynakların kullanılmasını gerektirmeyen seferberliktir.*”¹⁹ şeklinde tanımlamaktadır. Bu tür ilânlar, fazla kuvvet toplanmasına gerek görülmediği zamanda gerçekleşmektedir. Meselâ, sınırlardan birinde meydana gelen bir savaş olayını halletmek için o civarda bulunan İslâm kuvveti yettiği takdirde diğer kimselerin silâh altına alınmasına gerek görülmemektedir. Kısmî seferberlik durumunda imamın savaşmak için belirlediği kimselere savaş farz-ı ayn olmaktadır. Bu sebepten nefir-i hâs

¹⁷ Ahmed b. Ebî Sehl es-Serahsî, *Şerhu Kitâbu's-Siyeru'l-Kebîr* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1998), 1/128. Şihabüddin Ebû'l Abbas Ahmed b. İdris el-Karâfi, *el-Zehîra* (Beyrut: Dâru Karbu'l-İslâmiyye Yayınları, 1994), 3/388. Muhammed b. Muhammed b. Muhammed el-Gazâlî, *el-Vasît fi'l-Mezheb* (Kahire: Dâru's-Selam Yayınları, 1997), 7/5-6, İbni Kudâme, *el-Muğni* (Lübnan: Beytu'l-Efkâr Yayınları, 2004), 2/2272.

¹⁸ İsmail Kaya, “Seferberlik”, *Şamil İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, Akit Yayınları, 2000), 7/152.

¹⁹ 2941 Sayılı Seferberlik ve Savaş Hali Kanunu, md. 6 (3).

ilânına dâhil olan kimselerin ebeveynlerinin izni olmasa dahi imama uymak için cihâda katılması gereklidir.²⁰

1.1.2. Genel Seferberlik (Nefîr-i Âmm)

Genel mânâda seferberlik ilânı denilince akla ilk gelen ‘nefir-i âmm’ kavramı ise ‘savaş bölgesinde bulunan bütün insanların seferber hâle getirilmesi’ demektir.²¹ Türkiye Cumhuriyeti Devleti “Seferberlik ve Savaş Hali Kanunu”nun 3. Maddesinin 2. Fıkrası kısmî seferliği; “*Ülkenin tümüne yönelik bir tehdidin karşılanması, mevcut bütün güç ve kaynakların kullanılabilmesi için ülkenin bütününde uygulanan seferberliktir.*”²² şekilde tanımlamaktadır.

Bu tür ilânlara düşmanın bir İslâm beldesine aniden hücum ettiği ve bu düşmanı, bir kısım İslâm kuvvetlerinin uzaklaştıramaması hâlinde başvurulmaktadır.²³ Bu tür ilânların dairesi zikrettiğimiz üzere ihtiyaca göre genişlemektedir. Şayet belli bir kısım yeterli gelmiyorsa mümkün olduğu kadar İslâm âleminin doğusundan batısına kadar yayılmaktadır.²⁴

Nefîr-i âmm ilân edildiği zaman; isterse efendileri, kocaları, alacaklıları, ana ve babaları razı olmasa da köleler, kadınlar, borçlular, âlimler, hatta savaşabilecek çocuklar dahi cihâd ile mükellef olmaktadır. Çünkü bu hâlde topluca cihâda iştirak etmek bir farz-ı ayndır. Bu durumda düşmanın hücumunu elbirliğiyle durdurmak zaruret hâlini almıştır. Genel haklara riayet görevi, özel haklardan öne geçmektedir. Bu “Zarar-ı âmmı def için zarar-ı has ihtiyar olunur. (Umûmi zararı uzaklaştırmak için hususi zarar tercih olunur)”²⁵ kuralının uygulanması demektir.²⁶

²⁰ Bilmen, *Hukuk-ı İslâmiyye Kâmusu*, 3/486.

²¹ Bilmen, *Hukuk-ı İslâmiyye Kâmusu*, 3/487, Şeyh Nizâm, *el-Fetavâ'l-Hindiyye*, 2/209.

²² 2941 Sayılı Seferberlik ve Savaş Hali Kanunu, md. 6 (2).

²³ Bilmen, *Hukuk-ı İslâmiyye Kâmusu*, 3/487, Şeyh Nizâm, *el-Fetavâ'l-Hindiyye*, 2/209.

²⁴ Kemâlüddin Muhammed b. Abdilvâhid b. Abdilhamîd es-Sivâsî el-İskenderî İbn Hümmam, *Şerhu Fethu'l-Kadîr* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye Yayınları, 2003), 5/423.

²⁵ Ahmed b. Muhammed ez-Zerkâ, *Şerhu'l-Kavâ'idu'l-Fıkhiyye* (Dimeşk: Dâru'l-Kalem Yayınları, 1989), 197.

1.2. Nefir-i Âmm/Genel Seferberlik Kavramının Dayanağı

Daha önce dile getirdiğimiz gibi farz-ı kifâye olan cihad, cihâdın bir türü olan nefir-i âmm/ genel seferberlik hâlinde farz-ı ayn haline gelmektedir. Buradan hareketle nefir-i âmmın temel dayanağının cihâd ile aynı olacağını söyleyebiliriz. Bunun sonucu olarak ise genelde cihâdı emreden tüm nasslar nefir-i âmm için dayanak teşkil etmekteyken özeldeyse şu âyetler ve hadîs zikredilebilir:

- Allah Teâla, Tevbe Sûresinde genel seferberlik durumunda savaşa çağırılması hâlinde bu çağrıya yanıt vermeyen Müslümanları şu şekilde eleştirmektedir: *“Ey inananlar! Size ne oldu ki, ‘Allah yolunda, savaşa çıkın’ dediği zaman yere çöküp kaldınız? Oysa dünya hayatının geçimi âhirete göre pek az bir şeydir. Çıkmazsanız Allah size can yakıcı azabla azab eder ve yerinize başka bir millet getirir. O’na bir şey de yapamazsınız. Allah her şeye kadirdir. Ona (Muhammed’e) yardım etmezseniz, bilin ki, inkâr edenler onu Mekke’den çıkardıklarında mağarada bulunan iki kişiden biri olarak Allah ona yardım etmişti. Arkadaşına (Ebû Bekir’e) ‘Üzülme, Allah bizimledir’ diyordu; Allah da ona güven vermiş, görmediğiniz askerlerle onu desteklemiş, inkâr edenlerin sözünü alçaltmıştı. Ancak Allah’ın sözü yücedir. Allah güçlüdür, hâkimdir. İsteyen, istemeyen, hepiniz savaşa çıkın. Allah yolunda mallarınızla, canlarınızla cihat edin. Bilerseniz bu sizin için hayırlıdır.”*²⁷ Bu âyetler nefir-i âmm için indiği rivayet edilmiştir.²⁸

- *“Medine halkına ve onların çevresinde bulunan bedevî Araplara Allah’ın Resûlünden geri kalmaları ve onun canından önce kendi canlarını düşünmeleri yakışmaz. İşte onların Allah yolunda bir susuzluğa, bir yorgunluğa ve bir açlığa duchar olmaları, kâfirleri öfkelendire-*

²⁶ Kaya, “Seferberlik”, 7/153.

²⁷ et-Tevbe 9/38-41.

²⁸ Ahmed b. Ali b. Hacer, *Fethu’l-Bârî Şerhu Sahîh-i Buhârî* (Beyrut: Dâru’l-Ma’rafe Yayınları, ts.), 6/38, Ebû Muhammed Muhammed b. Ahmed el-Aynî, *Umdetu’l-Kârî Şerhu Sahîh-i Buhârî* (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye Yayınları, 2001), 14/170-171, Halid Abdurrahman el-İkkî, *Teshîlu’l-Vusûl ilâ Ma’rifetu Esbâbu’n-Nüzûl* (Beyrut: Dâru’l-Ma’rafe Yayınları, 1998), 172-174, Ebû Bekir Ahmed b. Ali el-Cessâs, *Ahkâmu’l-Kur’ân* (Beyrut: Dâru İhyâu Terâsi Arabî Yayınları, 1992), 4/309-311.

cek bir yere (ayak) basmaları ve düşmana karşı bir başarı kazanmaları, ancak bunların karşılığında kendilerine sâlih bir amel yazılması içindir. Çünkü Allah iyilik yapanların mükâfatını zayi etmez.” Bu âyet neticesinde nefîr-i âmm çağrısına tâbi olmak namaz ve oruç gibi farz-ı ayın olduğu ortaya çıkmaktadır. Zira Allah Teâla aynı sürede ki bu âyetinde geride kalanları eleştirirken, bu çağrıya kulak verenleri ise müjdelemektedir.²⁹

- Hz. Peygamber’in, “Mekke fethinden sonra artık hicret yok; fakat cihâd ve niyet vardır. Allah yolunda savaşa çağırıldığınız zaman hemen katılın.”³⁰ hadisi nefîr-i âmmın diğer bir dayanağı olmaktadır.³¹ Hz. Peygamber’in sözünün zâhirinden çıkan mânâyâ göre cihâda çağrılan kişinin bu daveti kabul edip cihat etmesi gerekmektedir.

- Hanbelî âlimi İbn Kudâme (ö. 620/1223), “Onlardan bir grup da demişti ki: Ey Yesribliler (Medineliler)! Artık sizin için durmanın sırası değil, haydi dönün! İçlerinden bir kısmı ise: Gerçekten evlerimiz emniyette değil, diyerek Hz. Peygamber’den izin istiyordu; oysa evleri tehlikede değildi, sadece kaçmayı arzuluyorlardı.”³² âyetini Nefîr-i âmmın diğer bir dayanağı olarak zikretmektedir. Zira Allah Teâla bu âyetiyle Hendek savaşında düşmanın saldırması üzerine kaçmayı düşünen kimseleri zem etmektedir. O hâlde düşmanın saldırmasıyla bu kimselere savaş farz-ı ayn hale dönüşmüştür.³³

- Hz. Peygamber birçok savaşa katılmıştır ki bunlara örnek olarak Bedir ve Uhud verilebilir. Bununla beraber sahâbâden bazıları bu savaşlara iştirak etmemişlerdir. Yine aynı şekilde Hz. Peygamber seriyeler göndermiştir ve bu savaşlara katılmamıştır. Şârî’ bu savaşlarda cihâda katılmayanları herhangi bir şekilde eleştir-

²⁹ Ebû Bekir b. Mesûd el-Kâsânî, *Bedâiu’s-Sanâi fî Tertibu’s-Şerâi’* (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye Yayınları, 1986), 7/97, Cessâs, *Ahkâmu’l-Kur’ân*, 4, 371.

³⁰ Buhârî, “Cihâd”, 56.

³¹ Alî b. Halef b. Abdulmelik b. Battâl, *Şerhu Sahîh-i Buhârî li İbni Battâl* (Dimeşk: Mektebetü’r-Rüşd Yayınları, ts.), 5/38, İbn Kudâme el-Makdisî, *el-Kâfi* (Riyad: Dâru’l-Hicr Yayınları, 1997), 2/2280.

³² el-Ahzâb 33/13.

³³ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2/2280.

memiş ve bir ceza veya bir tehdit etmemiştir. Tebük seferinde olduğu üzere nefir-i âmmma icabet etmeyen kimseler kınanmıştır.³⁴ O hâlde cihâdın farz-ı kifâye olduğu ve nefir-i âmmın ise farz-ı ayn olduğu ortaya çıkmıştır.

1.3. Tarihten Günümüze Nefir-i Âmm/Genel Seferberlik İlanının Müşahhas Örnekleri

1.3.1. Hz. Peygamber Dönemi

Hz. Peygamber'e, hicret etmeden önce savaş için izin verilmediğini biliyoruz.³⁵ Kendisine hicretten sonra ilk önce savunma³⁶ daha sonra da taarruz tarzında cihâd emredilmiştir.³⁷ Hz. Peygamber'in ilk yapmış olduğu savaş Bedir savaşıdır ki bu savaşa sadece gönüllü olan sahâbiler katılmıştır. Ancak hicretin dokuzuncu senesinde Bizanslılara karşı gerçekleştirilen Tebük Seferi diğer savaşlardan farklı olmuştur. Allah Teâla'nın, Tevbe sûresinde üzerinde durduğu bu savaşın, gerek uzun mesafeye gidilecek olması, gerekse de mevsimin yaz olması nedeniyle şartlarının zorluğundan dolayı orduya "ceyşü'l-usre", gazveye "Gazvetü'l-usre" adı verilmiştir.³⁸

Resûlullah, daha önceki gazvelere hazırlanırken nereye gideceğini son ana kadar gizli tuttuğu hâlde bu gazvede çok uzak bir yere sefer yapılacak olması, yolculuğun çok zor olması sebebiyle ve düşman ordusunun gücünü dikkate alarak kiminle savaşılacağını baştan açıklamıştır. Bu gazve zor ve meşakkatli olacağından askerlerin ona göre hazırlık yapmasını istemiştir.³⁹ Bütün Müslüman ka-

³⁴ Muhammed İdris eş-Şâfiî, *el-Ümm* (Beyrut: Dâru'l-Vefâ Yayınları, 2001), 5/384-385.

³⁵ Kendilerine yazık eden kimselere melekler, canlarını alırken: "Ne işde idiniz!" dediler. Bunlar: "Biz yeryüzünde çaresizdik" diye cevap verdiler. Melekler de: "Allah'ın yeri geniş değil miydi? Hicret etseydiniz ya!" dediler. İşte onların barınağı cehennemdir; orası ne kötü bir gidiş yeridir. (en-Nisâ 4/97).

³⁶ Haram ay haram aya karşılıktır. Hürmetler (dokunulmazlıklar) karşılıklıdır. Kim size saldırırsa siz de ona misilleme olacak kadar saldırın. Allah'tan korkun ve bilin ki Allah müttakilerle beraberdir. (el-Bakara 2/194).

³⁷ "Fitne tamamen yok edilinceye ve din (kulluk) de yalnız Allah için oluncaya kadar onlarla savaşın." (el-Bakara 2/196).

³⁸ İsmail Yiğit, "Tebük Gazvesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2011), 40/228.

³⁹ İbni Hişâm, *Sîretü'n-Nebeviyye* (Kahire: Turâsü'l-İslâm Yayınları, ts.), 2/516

bilelerine haber gönderen Hz. Peygamber, savaşa hazırlanmalarını ve Medine'ye gelmelerini isteyerek nefir-i âmm/genel seferberlik ilân etmiştir.⁴⁰

Tebük Gazvesi için nefir-i âmm ilân edildiği seferin sonrasında nâzil olan⁴¹ âyetlerin yanında sefere katılmayan Ka'b b. Mâlik'e dair hadîsden de anlaşılmaktadır. Zira ilgili hadiste Ka'b b. Mâlik, Hz. Peygamber ordusuyla beraber şehirden çıktığında geride kalanların münafık, ihtiyar ve kadınlar olduğunu ifade etmektedir.⁴² Ayrıca İbn Hişâm da (ö. 218/833) Hz. Peygamber'in seferberlik ilânına muhalif davranarak savaşa gitmeyen Müslümanlar için çok az sayıda isim vermektedir.⁴³

Resûl-i Ekrem Tebük seferinden Medine'ye dönünce her zamanki gibi önce mescide girip iki re'kat namaz kılmış, ardından oturup sefere katılmayanların mazeretlerini dinlemiştir. Tebük Gazvesine mazeretleri olmadığı hâlde katılmayan seksen kişi Mescid-i Nebi'ye gelerek sözde mazeretlerini açıkladılar. Resûlullah onların söylediklerini esas alıp kalplerinde gizledikleri şeyleri Allah'a havale etti.⁴⁴ Kâ'b b. Mâlik, Mürâre b. Rebi' ve Hilâl b. Ümeyye nefislerine aldanıp sefere gitmediklerini ifade edince Hz. Peygamber onlara, toplumdaki tecrit cezası vermiştir. Bunun neticesinde en yakınları dâhil hiçbir Müslüman onlarla konuşmamıştır.⁴⁵ Bu cezanın verilmesi sebebi, Hz. Peygamber'in seferberlik ilânına mazeretleri olmadığı hâlde icabet etmemeleridir.⁴⁶

1.3.2. Hulefâ-i Raşidin Dönemi

Hulefâ-i Raşidin döneminde nefir-i âmm örneğine fetihlerin zirve yaptığı Hz. Ömer döneminde gerçekleştirilen ve Müslümanlara

⁴⁰ Yiğit, "Tebük Gazvesi", 40/228.

⁴¹ et-Tevbe 9/39-41.

⁴² Müslim b. Haccâc, *Sahîh-i Müslim* "Tevbe", 49 (Riyad: Beytu'l-Efkâr Yayınları, 1998).

⁴³ İbn Hişâm, *Sîretü'n-Nebeviyye*, 2/519.

⁴⁴ et-Tevbe 9/39-41.

⁴⁵ Yiğit, "Tebük Gazvesi", 40: 228. Müslim, *Sahîh-i Müslim*, 1109-1111.

⁴⁶ Muhammed el-Hudayri es-Suyûti, *Esbâbü'n-Nüzûl* (Beyrut: Müessesetu Kütübü's-Sekâfiyye Yayınları, 2002), 134-135, 145.

Kuzey Irak ve İran'ın kapılarını açan Kâdisiye savaşında tanıklık etmekteyiz. Müslüman orduları Dımaşk'ı ve yakın yerleri feth ederek Farsların sınır bölgelerine gelmiştir. Hatta buradan bazı bölgelerin feth edilmesi üzerine Farslılar, Sâsânilerin başında bulunan Rüstem ve Fîrûzan'ın aralarındaki tartışmaları bitirmeleri gerektiği konusunda uyarılmışlardır. Rüstem ve Fîrûzan ise yirmi bir yaşında olan Kisrâ'nın oğlu Şehriyâr'ın oğlu Yezdecird'i Farsların kralı tayin etmişlerdir. Yezdecird tahta oturunca sınırlardaki askerleri ve diğer silahlı birlikler için tayinler yapmıştır. Bu değişim ve hazırlıkların Irak'taki Müsennâ b. Hârise tarafından Hz. Ömer'e bildirilmesi üzerine nefir-i âmm ilân edilmiştir. Hz. Ömer ilk olarak Müsenna'ya mektup yazarak Rabîa, Mudar ve onlarla antlaşmalı olan kimseler arasından yardımcı olabilecek herkesi, atlı hiçbir kimseyi bırakmaksızın, isteseler de istemeseler de yardıma getirmelerini emretmiştir. Ayrıca Hz. Ömer aynı yılın Zilhicce ayında hacca gideceğini bütün bölgelerdeki valilere bildirerek kuvveti, atı, silahı, ya da askeri alanda fikir sahibi olabilecek hiçbir kimseyi bırakmaksızın hepsinin yanına gönderilmesini emretmiştir.⁴⁷

Hz. Ömer, ordunun kumandanlığını bizzat üstlenmek istemiş hatta bunun için Medine dışında Sırâr mevkiinde konaklamış olan kuvvetlerin ordugâhına kadar gitmiştir. Ancak Hz. Osman, Hz. Ali, Talha b. Ubeydullah, Zübeyr b. Avvâm ve Abdurrahman b. Avf gibi ileri gelen sahâbîlerle görüştükten sonra Medine'de kalmanın daha uygun olacağı kararına varınca Sa'd b. Ebî Vakkâs'a bazı tavsiyelerde bulunarak Irak'a doğru yola çıkmalarını emretmiştir. Kâdisiye mevkiinde başlayan savaş, Müslümanların özellikle ilk defa karşılaştıkları filler konusundaki tecrübesizlikleri ve savaşın çok şiddetli bir şekilde geçmesinden dolayı ilk günlerde ağır kayıplar vermelerine neden olmuştur. Savaşın sonuna doğru nefir-i âmm çağrısıyla Suriye'den gelen yaklaşık 6000 kişilik yardımcı kuvvetin desteği ve

⁴⁷ İbnü'l-Esir, *İslâm Tarihi*, çev. Beşir Eryarsoy (İstanbul: Bahar Yayınları, ts.), 2/409-411, Hayrettin Yücesoy, "Kâdisiye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2001), 24/136-137.

bazı kumandanların zekice manevralarıyla üstünlüğü ele geçirerek zafer kazanılmıştır.⁴⁸

1.3.3. Osmanlı Dönemi

İslâm Devletleri içinde en geniş sınırlara ulaşan ve en fazla süre ayakta kalan Osmanlı Devletinde de nefir-i âmmın örneklerini görmekteyiz. Özellikle Haçlı ordularının Osmanlı üzerine yürüdüğü savaşlarda büyük miktarda askere ihtiyaç duyulması üzerine cihâdın farz-ı ayn hale geldiği fetvası alınarak nefir-i âmm ilân edilmiştir.⁴⁹ Osmanlı Devletine karşı II. Viyana kuşatmasının ardından – ki bu kuşatma da Viyana alınamamıştır– 1683 yılında prestij kaybedince Avrupa ülkeleri birleşmiştir. Sonraki zamanlarda Rusya da bu İttifak devletlerine katılarak Kutsal İttifakı oluşturmuşlardır. 1686 yılında gerçekleşen bu savaş, bir Osmanlı–Kutsal İttifak savaşına dönüşmüştür. Zira bu savaş ilk başta Avusturya, Polonya, Venedik ve Malta ile Osmanlı İmparatorluğu arasında 1684'ten beri devam etmiş ve sonrasında Rusya'nın da katılmasıyla ittifak tamamlanmış bir savaştır.⁵⁰ Bu savaşa dair nefir-i âmm ilânı mevzuuna geçilmeden önce şu husus hatırlatılmakta fayda vardır: Bu savaş sonucunda 26 Ocak 1699 tarihinde imzalanan Karlofça Anlaşması ile Osmanlı devletinin askeri yenilgisi siyasi alana da kaymıştır. Bu anlaşma Osmanlı tarihinde yeni bir dönemin başladığının göstergesi olmuştur. Taarruzdaki Osmanlı ordusu II. Viyana kuşatması sonrası savaşlar dizisini kaybettikten sonra bu anlaşmayı imzalayarak savunmaya çekilmek zorunda kalmıştır.⁵¹ Kısaca ifade edilecek olursa duraklama dönemi biterek gerileme dönemi

⁴⁸ İbnü'l-Esir, *İslâm Tarihi*, 2/409-411, Yücesoy, "Kâdisiye", 24/136-137, Muhammed b. Cerir et-Taberî, *Târîhu't-Taberî* (Mısır: Dâru'l-Maârif Yayınları, ts.), 3/480-579.

⁴⁹ Murat Tuğluca, "Osmanlı'da Nefir-i Âmm Uygulamasının Erken Dönem Örnekleri ve Toplumsal Dinamizme Yansımaları", *Türk Tarih Kurumu Belleten Dergisi* 80/289 (Aralık 2016), 775.

⁵⁰ Selim Hilmi Özkan, "XVII. Yüzyılın Sonları ile XVIII. Yüzyılın Başlarında Osmanlı-Rus İlişkileri ve Karadeniz'in Güvenliği Meselesi", *Karadeniz Araştırmaları Dergisi* 14 (Yaz 2007), 47.

⁵¹ Özkan, "II. Viyana Kuşatması Sonrası Türk-İngiliz İlişkileri", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Araştırmaları Dergisi* 18 (Ağustos 2007), 197-198.

başlamıştır. Osmanlı idaresince cephelerin durumu ve savaşın gidişatı değerlendirilerek seferberlik ilânına ihtiyaç duyulmuş ve nefir-i âmm ilânı için gerekli koşulların oluştuğuna karar verilmiştir. Osmanlı uygulamalarında, büyük düşman saldırıları karşısında fıkhî uygun bir şekilde nefir-i âmm çağrısı yapılmıştır. Bu çağrılarda cihâdın farz-ı ayn hale geldiği kararı, ulemadan bir görüş veya şeyhülislâmdan bir fetva alınmak suretiyle gerçekleştirilmiştir. Bu itibarla bu dönemde de nefir-i âmm ilânı için fetva almak üzere devrin şeyhülislâmı Ankaravî Mehmed Efendi'ye başvurulmuştur. Bu fetva sorusu şu şekildedir:

“Sefer-i hümâyûnumda ziyâde asker tedârîki ehemmi-i umûr-ı din ü devletimden olmağla ve bilâd-ı Müslimîn'den bir beldeye harbî kefare müstevlî olub belde-i mezbûr kurbünde olan bilâdın ahâlisi def'e kâdir olmasalar kefare-i mezbûreyi def'e mümkün olıcak bilâd-ı Müslimîn'in cihâda kâdir ahâlisi üzerlerine cihâd farz-ı ayn olur mu?”

Şeyhülislâmın fetvası şu şekildedir:

“Cihâd farz-ı ayn olur; inkâr idenler ne'uzûbi'l-lah kâfir olurlar; tekâsül idenler dünyada ta'zîr-i şedîde ve ahrette azab almaya müstahak olurlar.”

Bu fetvaya dayanılarak nefir-i âmm ilân etmek ve geniş çaplı asker celpleri gerçekleştirmek amacıyla şu ilân verilir: “memâlik-i mahrûsemde ehl-i İslâm'dan olub cihâda kudreti olan ehl-i İslâm'ın cümlesi ıskât-ı farîza-i gazâ için virilen fetvâ-yı şerîfe mücebince nefir-i âmm tarikiyle sefer-i hümâyûnuma me'mûr”⁵²

Yine Osmanlı Devleti, I. Cihan Harbinde de savaş hâlinde olduğu İtilâf devletlerine karşı seferberlik (nefir-i 'âmm) ilân etmişti. 1914 yılında Avrupa'da başlayan ve kendi topraklarına sıçrayan bu savaşın aktörlerinden olan Osmanlı, savaşa oldukça hazırlıksız yakalanmış olmasına rağmen ilân edilen seferberlikle tahkim ettiği

⁵² Murat Tuğluca, “Kutsal İttifak'a Karşı 'Kutsal Çağrı': Osmanlı'da Cihad ve Nefir-i Âmm İlanı (1686)”, *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 1/9 (Haziran 2016), 307-308.

ordularıyla 1915 yılında Çanakkale’de ve 1916 yılında Kutülama-re’de önemli zaferler elde etmiştir.⁵³

1.3.4. Günümüz Nefir-i Âmm Örnekleri (Libya, Filistin, Türkiye Örnekleri)

Günümüzde ilân edilen nefir-i âmm örneklerine geçmeden önce bu konuda bazı hususlar üzerinde durulması gerektiği kanaatindeyiz. Nefir-i âmm ilânının sonucunda bir savaş olacağı aşikârdır. Ne yazık ki günümüzde İslâm coğrafyası parçalanmış olması yanında siyasi ve diğer nedenlerle yönetici ve halk tabakası arasında birbirleriyle çekişmeler mevcuttur. Bu çekişmelerin sonucu olarak şuursuzca seferberlik ilânı yapılarak Müslüman beldelelerin savaş alanına dönmesine neden olunmaktadır. Bu görüşlerine, “Eğer müminlerden iki gurup birbirleriyle vuruşurlarsa aralarını düzeltin. Şayet biri ötekine saldırırsa, Allah’ın buyruğuna dönünceye kadar saldıran tarafla savaşın. Eğer dönerse artık aralarını adaletle düzeltin ve (her işte) adaletli davranın. Şüphesiz ki Allah, âdil davrananları sever.”⁵⁴ âyetini delil olarak gösteren bu kimseler, ne yazık ki âyetin “aralarını düzeltin” kısmını görmezden gelmektedirler. Bu türden bilinçsizce yapılan nefir-i âmm ilânları gerçek mânâda seferberliğin gerektiği yerlerde Müslümanların gerekli ilgiyi göstermemelerine neden olmaktadır.

Özetle ilân edilen nefir-i âmmın keyfiyeti, sonuçları vs. diğer yönleri dikkate alınarak bir karar verilmelidir. Günümüzde ilân edilen nefir-i âmm örneklerinden bazıları şunlardır:

- Arap baharıyla karışan Libya’da da nefir-i âmm örneğine şahit olmaktayız. 2010 yılında başlayan Arap baharıyla yönetici ve halk arasında ciddi çatışmalar meydana gelmiştir. Libya Parlamentosu, muhaliflere yönelik bazı hamleler yaparak olayları çözmeye çalışmıştır. Bu çözüm yollarından biriye 2014 yılında Libya Ge-

⁵³Bu hususta genel bilgi için bk. https://www.devletarsivleri.gov.tr/varliklar/dosyalar/eskisiteden/yayinlar/osmanli-arsivi-yayinlar/130_osmanli_belgelerinde_birinci_d%C3%BCnya_harbi_1.pdf (09.05.2019).

⁵⁴ el-Hucûrat 49/9.

nelkurmay başkanı Abdurrezzak en-Nazuri'nin seferberlik ilân etmesidir. Bu ilâna göre eli silah tutan herkesin en yakın birliğe teslim olması istenmiştir.⁵⁵

- Müslümanlar için ayrı bir anlam ifade eden Kudüs'te de seferberlik ilânı yapıldığını görmekteyiz. Ancak burada ilân edilen nefir-i âmm biraz farklıdır. İsrail'in işgaliyle her daim sıkıntılara maruz kalan Filistin halkı "intifada" ismiyle bu zulme karşı durmaya çalışmaktadır. İntifada kavramı Türk Dil Kurumu tarafından 'Filistin halkının başkaldırısı' şeklinde açıklanmıştır.⁵⁶ İntifada kavramıyla genel mânâda, 'İsrail'in, Filistin topraklarını ele geçirmesine karşı Filistinlilerin ayaklanması' anlamı kastedilmektedir. Filistin halkının elinde olan imkân ve güç dikkate alındığı zaman intifada çağrısının bir tür seferberlik yani nefir-i âmm ilânı olduğunu görmekteyiz. Çünkü nefir-i âmm kavramının bir Müslüman beldesine düşman istilâsı tehdidi söz konusu olduğunda tüm Müslümanların seferber edilmesi şeklinde veya en yalın anlamıyla, Müslüman bir beldenin düşman istilâsı tehdidiyle karşı karşıya kalması ve muvazaf askerlerle bu tehdidin durdurulmasının mümkün gözükmediği durumda tüm Müslümanlara seferberlik ilân edilmesi⁵⁷ şeklinde tanımlandığını ifade etmiştik. Ne yazık ki Filistin halkının savaş aletleri ve diğer imkânlar açısından İsrail'e karşı bire bir savaşma imkânı olmasa da bu ayaklanma ile beldelerini korumak için elinden geleni yapmaktadır. Hatta bu uğurda birçok Filistinli canı vermektedir. Tarihsel olarak baktığımızda bu türden ilânların 9 Aralık 1987 ve 28 Eylül 2000'de iki defa verildiğini görmekteyiz.⁵⁸

⁵⁵ ORDAF, "http://ordaf.org/libyaya-uluslararası-mudahale-olur-mu/", erişim: 25 Kasım 2018, http://ordaf.org.

⁵⁶TDK, "http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5c0e8f7cbb-4384.96679049", erişim: 10 Aralık 2018, www.tdk.gov.tr.

⁵⁷ Bilmen, *Hukuk-ı İslâmiyye Kâmusu*, 3/486-487.

⁵⁸Bu konuda genel bilgi için bk. Asimetrik Savaşlar, "https://asimetriksavaslar.wordpress.com/2011/03/31/100/", Erişim: 10 Aralık 2018, asimetriksavaslar.wordpress.com; Timetürk, "https://m.timeturk.com/ikinci-intifada-nedir/haber-795607", erişim: 10 Aralık 2018, m.timeturk.com.

- Tarihi seyirde çeşitli örneklerine rastlanılan nefir-i âmmın müşahhas bir örneği de yakın tarihte Türkiye’de 15 Temmuz hâdisesinde yaşanmıştır. 15 Temmuz 2016 gecesi, dış güçlerin kontrolündeki FETÖ Terör yapılanması Türkiye Cumhuriyeti devleti ve hükümetine darbe teşebbüsü üzerine Cumhurbaşkanı’nın çağrısına icabet eden halk sahaya inerek darbecilere karşı koymuş, yeni bir talimat gelinceye kadar sahayı terk etmemiş, vatanına ve istiklâline sahip çıkmıştır. Her ne kadar Cumhurbaşkanı bu çağrıyı seferberlik olarak ifade etmemiş olsa da, şekil ve içerik bakımından bu da bir genel seferberlik gibi algılanabilir.

-İslam’da önemli bir konuma sahip cihad ve özellikle meşru devlet başkanı tarafından kullanılan seferberlik kavramları, yetkisiz kimi gurupların zaman zaman rastgele ve fütursuzca kullanımlardan ötürü kötü imaja sebebiyet vermiştir.

1.4. Nefîr-i Âmm/Genel Seferberliği Gerektiren Durumlar

Nefîr-i âmmın cihâdın bir türü olduğu ve bu seferberlik ilânıyla farz-ı kifâye olan cihâdın farz-ı ayn haline dönüştüğünü belirtmiştik. O hâlde cihâdın farz-ı ayn olduğu durumların genelinde nefir-i âmm ilânı gerekli olmaktadır. Nefir-i âmmı gerektiren bu durumlar şunlardır:

- Siyasi otoritenin yani imamın/devlet başkanının emriyle de nefir-i âmm gerçekleşmektedir. Cihâdın saldırı anında veya imamın emriyle başlatılacağını belirtmiştik. Nefir-i âmm ilânını verme hususunda yetkin olan imamın emriyle seferberlik ilân edilebilmektedir.⁵⁹ Özellikle Osmanlı zamanında ve Hz. Peygamber’in Tebük seferi için yapılan seferberlik ilânlarına baktığımızda bu ilânların yetkili mercinin emriyle olduğunu görmekteyiz. Her ne kadar savunma tarzı olan savaşlarda kişinin kendisini, vatanını, neslini, ırzını ve dinini koruyabilmesi için cihâdın farz-ı ayn olduğunu belirtilse de⁶⁰ bu durumda eğer siyasi otorite nefir-i âmm ilân ederse, imama tâbi

⁵⁹ İbn Kudâme *el-Kâfi*, 5/470.

⁶⁰ Vehbe Zühayli, *el-Alâkâtu’d-Devliyye fi’l-İslâm* (Dimeşk: Dâru’l-Mektebî Yayınları, 2000), 28.

olmak farz-ı ayn olduğu için iki gerekçe bir araya gelmiş olmaktadır. Yani nefir-i âmmın gerekçesi olarak düşmanın beldeye saldırması ve siyasi otoritesinin emri gösterilmektedir.⁶¹

Türkiye Cumhuriyeti Devleti “Seferberlik ve Savaş Hali Kanunu”nuda da genel seferberliği gerektiren durumları, “*Savaşı gerektirecek bir durumun başgöstermesi, ayaklanma olması veya vatan veya Cumhuriyete karşı kuvvetli ve eylemli bir kalkışmanın veya ülkenin ve milletin bölünmezliğini içten ve dıştan tehlikeye düşüren davranışların ortaya çıkması.*”⁶² şeklinde sıralanmaktadır.

Nefir-i âmm ilânın gerektiren durumlar dikkate alındığında bunların tamamında şu hususun bulunduğu görülmektedir: Düşmanın, İslâm beldesine saldırmak için hazırlık yapması veya bizzat saldırması durumunda hali hazırdaki ordu mensuplarının yetersiz kalınmasından korkulması veya bizzat bu güçlerin düşmanın saldırısına karşı savunma yapmaya yetersiz olduğunda verildiği gözükmektedir. Zira Hz. Peygamber’in, Hülefâ-i Râşidin dönemi ve diğer İslâm devletlerinin taaruz savaşlarında sadece var olan orduyla yahut belli bir kısım ile savaşa gittiği görülmektedir. Ayrıca nefir-i âmm ilânı da cihâd ilânında olduğu gibi imamın emrine bağlı olsa da ihtiyaç hâlinde kendiliğinden oluştuğu görülmektedir.

1.5. Nefir-i Âmm/Genel Seferberlik İlanında Yetkili Mercî

Nefir-i âmm cihâdın bir türü olması hasebiyle cihâd konusunda olduğu üzere burada da yetkin kimsenin yani siyasi otoritenin ilânı⁶³ veya ihtiyaç duyulması durumunda gerçekleşmektedir.⁶⁴ Devlet reisi, Hz. Peygamber’in “Hepiniz sorumluluk sahibisiniz. Hepiniz sorumlu olduğunuz kimselerden mesulsunuz. İnsanların yöneticisi olan kişi yönettiği insanların sorumlusudur. Erkek ailesin-

⁶¹ Muhammed Hayr Heykel, *el-Cihâd ve'l-Kitâl fi's-Siyâsetu'l-Şer'iyye* (Beyrut: Dâru İbni Hazm Yayınları, ts.), 2/883.

⁶² 2941 Sayılı Seferberlik ve Savaş Hali Kanunu, md. 10.

⁶³ İbni Kudâme, *Kâfi*, 5/470, Karâfi, *el-Zehîra*, 3/388, Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi*, 7/97-98, İbn İshâk eş-Şirâzî, *el-Mühezzeb fi Fikhi İmam Şâfi* (Dimeşk: Dâru'l-Kalem Yayınları, 1996), 5/236.

⁶⁴ Muhammed b. Ali b. Muhammed eş-Şevkânî, *Neylü'l-Evtâr min Esrâri Münteka'l-Ahbâr* (Beyrut: Dâru el-Kelime't-Tayyib Yayınları, 2005), 5/14.

den sorumludur. Kadın da evinin ve çocuğundan sorumludur. Netice itibariyle hepiniz birer sorumluluk sahibisiniz ve hepiniz idâre ettiklerinizden sorumlusunuz.”⁶⁵ hadîsini de dikkate alarak sorumluluk bilinciyle nefîr-i âmm ilân etmelidir. Ancak zikredilen örneklerde olduğu üzere ani bir düşman saldırısı nedeniyle gerekli görüldüğü hâlde nefîr-i âmm ilân edilebilmektedir. Özellikle günümüzde ilân edilen nefîr-i âmm örneklerine bakıldığında bu türden bir ilânın verilmesi hususunda ihtiyatlı davranılması gerektiği gözükmemektedir.

Örnek olarak zikrettiğimiz 1686 Osmanlı-Kutsal İttifak arasında cereyan eden savaşta devrin lideri Dördüncü Mehmet (ö. 1693) nefîr-i âmm ilânını kendi fikriyle vermek yerine dönemin Şeyhül-İslâm'ı Ankaravî Mehmed Efendi'ye danışmıştır. Ayrıca tarihi veriler dikkate alındığında var olan savaş 1684'ten beri devam ederken savaşa Rusya'nın da katılması sebebiyle cephelerin durumu ve savaşın gidişatı değerlendirilerek 1686 senesinde genel seferberlik ilânına ihtiyaç duyulmuştur.⁶⁶ Fetvanın var olan savaşta değil de 1686 yılında Rusya'nın da savaş gruplarına katılmasıyla hâli hazırda ki ordunun bu saldırıları durduramayacağı anlaşıldığı zaman seferberlik ilânı verilmesi önemli bir husustur. Ayrıca verilen fetva bizlere nefîr-i âmmın ilân etme yetkisinin imam dediğimiz siyasi otorite sahibinin elinde olmasına rağmen genel seferberlik ilânı gibi bir durumda ihtiyatlı davranılmasını göstermektedir.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti “Seferberlik ve Savaş Hali Kanunu”nuda da seferberlik ilan etme yetkisini Cumhurbaşkanının kararı ve Türkiye Büyük Millet Meclisinin onayına bağlamıştır.⁶⁷

Özetle nefîr-i âmm ilânında yetkili merci devlet başkanı⁶⁸ olsa da genel seferberlik, ordu mensuplarının düşmana karşı yetersiz

⁶⁵ Buhârî, “Vesâyâ”, 55.

⁶⁶ Tuğluca, “‘Kutsal İttifak’a Karşı ‘Kutsal Çağrı’: Osmanlı’da Cihad ve Nefîr-i Âmm İlanı (1686)”, 307-308.

⁶⁷ 2941 Sayılı Seferberlik ve Savaş Hali Kanunu, md. 10.

⁶⁸ Geçtiğimiz yıllarda Suriye’de suikasta uğrayan önemli İslâm âlimlerinde S. Ramazan el-Buti de cihâd ve buna dâhil olan seferberlik ilân hakkının devlet

kaldığı durumlarda -nefir-i âmmın bir cihâd/savaş çağrısı olması hasebiyle- ihtiyaten ilân edilmesi gerekmektedir.

1.6. Nefir-i Âmm/Genel Seferberlik İlanının Bağlayıcılığı

Seferberlik (nefir) kavramının bağlayıcılığı iki kısımda incelemek mümkündür. Bunlar:

1- Nefir-i âmm ilânıyla cihâdın hükmü farz-ı ayn hale dönüştüğü için genelde farzın özelde ise farz-ı aynın bağlayıcılık durumunun bilinmesi;

2- Nefir-i âmm ilânın da yetkili merci devlet başkanı olduğu için devlet başkanına olan itaatın bağlayıcılığı bilinmesidir.

O hâlde genel seferberlik ilânının bağlayıcılığının anlaşılması için farz-ı ayn ve farz-ı kifâye kavramları ve farz-ı kifâye ve farz-ı ayn durumlarında cihâda muhatap olan kimselerin açıklanmasında fayda vardır.

Farz kelimesi masdar olarak “sert bir şeyi kertmek, kesip parçalara ayırmak; bir şeyi belirlemek, kesinleştirmek”, isim olarak da “belirlenmiş, kesinleştirilmiş şey, pay, nasip”⁶⁹ gibi mânâlara gelmektedir. Fıkıh usulünde ise; dinin mükelleften yapılmasını kesin ve bağlayıcı şekilde istediği fiili⁷⁰ ifade etmektedir. Farzlar mükelleflere yani yapılması talep edilen kişilere göre farz-ı ayn ve farz-kifâye olarak iki kısma ayrılmaktadır.

Normal şartlarda farz-ı kifâye olan cihâd diğer farz-ı kifâyelerde olduğu üzere bir grubun yapmasıyla diğerlerinden farz sorumluluğu düşmektedir. Ancak Müslümanlardan hiçbir kimse farz-ı kifâyeyi yerine getirmediği veya malum zümre yerine getirmekte aciz kaldığı zaman tüm mükellef sorumlu tutulmaktadır. Nefir, yani seferberlik hâlinde savaş ise farz-ı ayn olduğuna göre, eğer nefir-i hâs ise cihâd için belirlenen grup, nefir-i âmm ilânında ise tüm Müslümanlar farz ile sorumlu olmaktadır. Bu ilzâmın neticesinde ise nefir

başkanına ait olduğunu ifade etmektedir. Bk. el Buti, S. Ramazan, “Daru'l-İslâm - Daru'l-Harp”, *Altınoluk Dergisi* 86 (Nisan 1993), 20.

⁶⁹ İbni Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, 5/3387-3389.

⁷⁰ İbrahim Kâfi Dönmez, “Farz”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1995), 12/184.

ilânına muhatap olan her bireyin gücü nispetinde savaşması gerekmektedir.

Özetle farz-ı ayn olan beş vakit namaz, Ramazan orucu vb. diğer ibâdetler hüküm olarak kişi için ne ifade ediyorsa -normal şartlarda farz-ı kifâye olan cihâd nefîr-i âmm ilânıyla farz-ı ayn olması hasebiyle - mükellef olan tüm bireyler için aynı hükmü içermektedir. Ebû Hanîfe, İmam Muhammed ve Ebû Yusuf savaş meydanında ordunun çarpışma hâlinde - ordunun iki gruba ayrılarak cemaatle veya münferiden bir kenarda namaz kılma imkânı olmadığı durumda - namazlarını kılmayacaklarını ve farzı tehir edeceklerini ittifakla belirtirler. Çünkü namaz esnasında çarpışacak olurlarsa namazları bozulacaktır.⁷¹ Bu durumda savaştan geri de durulamayacağı için namazın tehir edileceğine hükmetmişlerdir. Diğer mezhepler göre genel görüş namaz her şartta kılınır şeklindedir. Mezheplerin bu görüşleri ve Mecelle'nin "Zarar-ı âmmı def için zarar-ı has ihtiyar olunur" kaidesi dikkate alınarak cihâd farızası seçilerek namaz tehir edilmiştir. Buna diğer bir örnek olarak ise Peygamber'in Hendek savaşı sırasında öğle, ikindi ve akşam namazını kılmamış ve bu namazlarını gece kılmıştır, hadîsesi örnek verilebilir.

Nefîr-i âmm ilânın bağlayıcılığı hususunda ikinci bir gerekçe ise; Devlet reisine hangi şartlarda tâbi olunacağı ve bu ilzâmın bağlayıcılığın hükmün ne olduğu hususudur. Zira nefîr-i âmmı ilân etme hususunda yetkili merci' devlet revidir. Âlimler Devlet başkanı kötülüğü emretmediği sürece emrine itaat edilmesi gerektiğine hükmetmişlerdir.⁷²

Sonuç olarak farz-ı ayn olarak her bir birey için farziyet ifade eden nefîr-i âmm; devlet başkanının emrinin bağlayıcı olması nedeniyle daha da ilzâm ederek kadınıyla-erkeğiyle, genciyle-yaşlısıyla, fakiriyle-zenginiyle... herbir ferd elinden geleni yapma zorunluluğu hâlini almıştır.

⁷¹ Cessâs, *Ahkâmu'l-Kur'an*, 3/243

⁷² Cessâs, *Ahkâmu'l-Kur'an*, 3/177-179, Muhammed b. Abdullah el-Marûf bi-İbn Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'an* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye Yayınları, 2003), 1/574.

Sonuç ve Değerlendirme

İslâm literatüründe cihâd kelimesi; dini emirleri öğrenip ona göre yaşamak ve başkalarına öğretmek, iyiliği emredip kötülükten sakındırmaya çalışmak, İslâm'ı tebliğ, nefse ve dış düşmanlara karşı mücadele vermek” şeklindeki genel ve kapsamlı anlamı yanında, fıkıh terimi olarak; daha çok Müslüman olmayanlarla savaşmak için kullanılırken tasavvufta ise nefs-i emmareyi yenme çabası için kullanılmasına karşın İslâm Hukukunda dar mânâsı olan “Allah yolunda can, mal, dil ve diğer vasıtalarla savaşta elden gelen güç ve gayreti sarfetmek” şeklinde kullanılmaktadır. Fıkıh kitaplarında cihâd, siyer veya münferid esrelerin tamamında konunun cihâdın dar anlamına olan “savaş” kapsamı üzerinden anlatıldığına şahit olmaktadır.

Tarih içerisinde başta Hz. Peygamber olmak üzere örneklerine şahid olduğumuz nefir-i âmm ilânının doğru kullanıldığı zamanlarda yedek bir ve etkin bir kuvvet görevi görürken, taassup ve pragmatizm kaynaklı nefir-i âmm ilânının İslâm ümmetini tefrikaya sevk eden ve aralarında husumet üreten bir vasıta olmaktadır. Zira ümmet ilk önce bu ilâna icabet edilip edilmemesi şeklinde iki gruba ayrılmasıyla ayrı bir tefrika nedeni hâline dönüşmektedir. Ayrıca bu şekilde bilinçsizce verilen genel seferberlik ilânları sonucu olarak gerçek mânâda ümmetin yardımına ihtiyaç olduğundan dolayı verilen ilânlara karşı duyarsız kalınmaktadır.

Nefir-i âmm; dayanağını genelde tüm cihâdla ilgili nasslardan özelde ise özellikle Tevbe süresinin anlatıldığı Tevbe sûresinin ilgili âyetlerinden almaktadır. Bu ilânların verilmesi için aranan nedenlere bakıldığında temelde var olan askerin yetersiz olması nedeniyle asker takviyesi için yapılmaktadır. İmam dediğimiz devlet başkanı emri ile verilen bu ilânlar tarih içerisinde yaşanan örneklerine de bakıldığı zaman çoğunlukla savunma savaşlarında başvurulmaktadır. Zira cihâd dediğimizde akla ilk gelen taaruz tarzındaki savaşlardır ki, bu savaşlar ise karşı tarafa saldırıldığı zaman galip gelinceğine inanıldığı takdirde olmaktadır. Ancak savunma savaşlarında durum böyle olmamaktadır.

Nefîr-i âmm diye ifade ettiğimiz genel seferberlik asıl itibariyle nefîr (seferberlik) hâlinin bir kısmı olmaktadır. Çünkü nefîr kendi içerisinde nefîr-i hâs ve nefîr-i âmm olarak iki kısma ayrılmaktadır. Kısmî seferberlik olarak isimlendirilen nefîr-i hâs ‘savaş için yalnız bir kısım kimselerin sefer hâline gelmesidir.’ şeklinde ifade edilmektedir. Nefîr-i âmm ise ‘savaş bölgesinde bulunan bütün insanların seferber hâline getirilmesidir ki bu insanların yetmemesi hâlinde ihtiyaca göre genişlemektedir.’ Bununla beraber klasik eserler nefîr kelimesinin yerine genelde nefîr-i âmm ifadesini kullanmaktadırlar. Ayrıca klasik dönem eserlerinde nefîr-i âmm ayrı bir başlık altında anlatılmamaktadır. Sadece cihâdın farz-ı ayn hâle dönüşmesinde ve normal şartlarda cihâda muhatap olmayan çocuk, köle veya kadının cihâda gitmesi gereken durumları ifade etmek için zikredilmektedir.

Nefîr-i âmm ilânını vermede yegâne yetkili merci olan devlet reisinin bu ilânı dikkatli vermesi gerektiğini bir kez daha hatırlatmakta fayda vardır. Dünya hayatında ucunda ölümün olduğu bir ilân kişisel arzu ve isteklerin ötesinde toplumun menfaatini gözeten ve toplumun her bir ferdi korumak için ilân edilmesi gerekmektedir. Aksi takdirde bu ilân vatandaşların korunması için değil de onları tehlikenin içine atmak için verilecektir.

Çalışmamızın en hacimli kısmı olan nefîr-i âmmın bağlayıcılığı ise, Âlimler; kadınların, çocukların, kölelerin vs. bir takım kimselerin cihâda muhatap olmadığını ifade etmişlerdir. Ancak nefîr-i âmm ilânı ile ilgili âyet gereğince bu kimselerin elinden geleni yapması gerektiğini belirtmişleridir. Cihâdın farz-ı kifâye olmadığı durumda sorumlu tutulmayan kimseler savaş farz-ı ayn dönünce sorumlu tutulmalarının temelinde iki gerekçe bulunmaktadır ki bunlar aynı zamanda da nefîr-i âmm ilânının bağlayıcılığını göstermektedir. Bunlar:

1- Nefîr-i âmm ilânıyla cihâdın hükmü farz-ı ayn hale dönüştüğü için genelde farzın özelde ise farz-ı aynın hükmü ilzam içindir. Bu hâlde farz-ı ayn muhatap olan kimse farzı yerine getirmesi gerekmektedir. Zira Karâfi'nin de ifade ettiği gibi farz-ı ayn olan bir şey ancak muhatap olan kimsenin ifâ etmesiyle zimmetinden düşmek-

tedir. Onun dışında tüm ümmet bu farzı edâ etse farz bu kişiden düşmeyecektir. Farzın terk edilmesi hâlinde uhrevî ceza ile tehdit edilmektedir.

2- Nefir-i âmm ilânın da yetkili merci devlet başkanı olduğu için devlet başkanı İslâm'ın yasakladığı bir şeyi emretmediği sürece itaat gereklidir. Aksi takdirde bu emri yerine getirmeyen kimseye ta'zir cezası uygulanabilmektedir.

Nefir-i âmm, İslâm ülkesini işgal teşebbüsüne karşı idari gücün yeterli olmadığı veya teslimiyetçi tavır takındığı durumlarda Müslüman halka topyekün direnme talimatı niteli taşımaktadır. Tarihî seyirde Hz. Peygamber zamanından günümüze çeşitli örnekleri yaşanan nefir-i 'âmmın son örneği 15 Temmuz 2016 gecesi Cumhurbaşkanı'nın talimatıyla Türkiye'de yaşanmıştır. Gerçi bu çağrışı Cumhurbaşkanı seferberlik olarak ifade etmemiş olmakla birlikte çağrının içeriği ve yankısı açısından bu da bir genel seferberlik olarak değerlendirilebilir.

Nefir-i âmm, kıtal ve cidal gibi maddî savaşlar esnasında söz konusu olduğu gibi, günümüzde ülkeler ve toplumlar arasında cereyan eden psikolojik, iktisadî, kültürel savaş gibi mücadele ve mücahede şekillerinde de düşünülebilecek bir husustur.

Kaynakça

Akalın, Şükrü Halûk. *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 11. Basım, 2011.

Asimetrik Savaşlar.

"<https://asimetriksavaslar.wordpress.com/2011/03/31/100/>".

Erişim: 10 Aralık 2018. asimetriksavaslar.wordpress.com.

Aynî, Ebû Muhammed Muhammed b. Ahmed. *Umdetu'l-Kârî Şerhu Sahîh-i Buhârî*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye Yayınları, 2001.

Bilmen, Ömer Nasûhi. *Hukuk-ı İslâmiyye Kâmusu*. Ankara: Gündüz Yayınları, 1996.

- Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâil. *Sahîh-i Buhârî*. Beyrut: Beytu'l-Efkâr Yayınları, 1994.
- Cessâs, Ebû Bekir Ahmed b. Ali. *Ahkâmu'l-Kur'ân*. Beyrut: Dâru İhyâu Terâsi Arabî Yayınları, 1992.
- Dönmez, İbrahim Kâfi. "Farz". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 12/184. Ankara: TDV Yayınları, 1995.
- Fayda, Mustafa. "Fetih". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 12/467-470. Ankara: TDV Yayınları, 1995.
- Haber Yirmi. "<http://www.haberyirmi.net/2017/08/isid-deyr-ez-zorda-seferberlik-ilan-etti.html>". erişim: 03 Aralık 2018. www.haberyirmi.net
- Heyet. *Mu'cemu'l-Vasît*. Kahire: Mektebetu's-Şurûku'd-Devliyye Yayınları, 4. Basım, 2004.
- İbni Ârabî, Muhammed b. Abdullah. *Ahkâmu'l-Kur'ân*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye Yayınları, 3. Basım, 2003.
- İbni Battâl, Alî b. Halef b. Abdulmelik. *Şerhu Sahih-i Buhârî li İbni Battâl*. Dimeşk: Mektebetü'r-Rüşd Yayınları, ts.
- İbni Hacer, Ahmed b. Alî. *Fethu'l-Bârî Şerhu Sahih-i Buhârî*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rafe Yayınları, ts.
- İbni Hişâm, *Sîretü'n-Nebeviyye*. Kahire: Turâsü'l-İslâm Yayınları, ts.
- İbn Hümam, Kemâlüddîn Muhammed b. Abdilvâhid b. Abdilhamîd es-Sivâsî el-İskenderî. *Şerhu Fethu'l-Kadîr*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye Yayınları, 2003.
- İbni Kudâme, el-Makdisî. *el-Muğnî*. Lübnan: Beytu'l-Efkârü'd-Devliyye Yayınları, 2005.
- İbni Kudâme, el-Makdisî. *el-Kâfî*. Riyad: Dâru'l-Hicr Yayınları, 1997.
- İbni Manzûr. *Lisânu'l-Arab*. Kahire: Dâru'l-Maârif Yayınları, ts.
- İbnü'l-Esir. *İslâm Tarihi*. çev. Beşir Eryarsoy. İstanbul: Bahar Yayınları, ts.

- İkkî, Halid Abdurrahman. *Teshîlu'l-Vusûl ilâ Ma'rifetu Esbâbu'n-Nüzûl*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rafe Yayınları, 1998.
- Karâfî, Şihabüddin Ebu'l Abbas Ahmed b. İdrîs. *el-Zehîra*. Beyrut: Dâru Karbu'l-İslâmiyye Yayınları, 1994.
- Kâsânî, Ebû Bekir b. Mesûd. *Bedâiu's-Sanâi fî Tertîbu's-Şerâi'*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye Yayınları, 2. Basım. 1986.
- Kaya, İsmail. "Seferberlik". *Şamil İslâm Ansiklopedisi*. 7/152-153. İstanbul, Akit Yayınları, 2000.
- Mâverdi, Ebû Hasan Ali b. Muhammed b. Habib, *el-Havi'l-Kebîr fî Fıkhı Mezhebû İmam eş-Şâfî*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye Yayınları, 1994.
- Muhammed Hayr Heykel, *el-Cihâd ve'l-Kitâl fî's-Siyâsetu'l-Şer'ıyye*, Beyrut: Dâru İbni Hazm Yayınları, ts.
- Müslim b. Haccâc. *Sahîh-i Müslim*. Riyad: Beytu'l-Efkâr Yayınları, 1998.
- Ordaf. "http://ordaf.org/libyaya-uluslararası-mudahale-olur-mu/". erişim: 25 Kasım 2018. <http://ordaf.org>
- Özel, Ahmet. "Cihâd", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 7/527-528. Ankara: TDV Yayınları, 1993.
- Özkan, Selim Hilmi. "XVII. Yüzyılın Sonları ile XVIII. Yüzyılın Başlarında Osmanlı-Rus İlişkileri ve Karadeniz'in Güvenliği Meselesi". *Karadeniz Araştırmaları Dergisi* 14 (Yaz 2007), 47-62.
- Özkan, Selim Hilmi. "II. Viyana Kuşatması Sonrası Türk-İngiliz İlişkileri". *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Araştırmaları Dergisi* 18 (Ağustos 2007), 189-204
- Serahsî, Ahmed b. Ebî Sehl. *Usûlü's-Serahsî*. Beyrut: Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye, 3. Basım, 2015.
- Suyûtî, Muhammed el-Hudayrî. *Esbâbü'n-Nüzûl*. Beyrut: Müessesetu Kütübü's-Sekâfiyye Yayınları, 2002.

- Şâfiî, Muhammed İdris. *el-Ümm*. Beyrut: Dâru'l-Vefâ Yayınları, 2001.
- Şeyh Nizâm, Burhanpurlu. *el-Fetavâ'l-Hindiyye*. Beyrut: Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye Yayınları, 2000.
- Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed. *Neylû'l-Evtâr min Esrâri Munteka'l-Ahbâr*. Beyrut: Dâru el-Kelime't-Tayyib Yayınları, 3. Basım, 2005.
- Şîrâzî, İbni İshâk. *el-Mühezzeb fî Fıkhi İmam Şâfiû*. Dimeşk: Dâru'l-Kalem Yayınları, 1996.
- Şimşek, Muhammed Said. "Fetih Süresi". Şamil İslâm Ansiklopedisi. 2: 349-350. İstanbul, Akit Yayınları, 2000.
- Taberî, Muhammed b. Cerîr. *Târîhu't-Taberî*. Mısır: Dâru'l-Maârif Yayınları, 2. Basım, ts.
- TDK. "http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.G-TS.5c0e8f7cbb4384.96679049". erişim: 10 Aralık 2018. www.tdk.gov.tr
- Tuğluca, Murat. "Osmanlı'da Nefîr-i âmm Uygulamasının Erken Dönem Örnekleri ve Toplumsal Dinamizme Yansıması". *Türk Tarih Kurumu Belleten Dergisi* 80/289 (Aralık 2016), 773-796
- Tuğluca, Murat. " 'Kutsal İttifak'a Karşı 'Kutsal Çağrı': Osmanlı'da cihâd ve Nefîr-i Âmm İlanı(1686) ". *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 1/9 (Haziran 2016). 299-318. doi: <http://dx.doi.org/10.17218/husbed.61099>
- Yazır, Hamdi. *Hak Dini Kur'an Dili*. İstanbul: Azim Yayınları, 1992.
- Yiğit, İsmail. "Tebük Gazvesi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40/228-230. Ankara: TDV Yayınları, 2011.
- Yücesoy, Hayrettin. "Kâdisiye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 24/136-137. Ankara: TDV Yayınları, 2001.

Zerkâ, Ahmed b. Muhammed. *Şerhu'l-Kavâ'idu'l-Fikhiyye*. Dimeşk: Dâru'l-Kalem Yayınları, 2. Basım, 1989.

Zühayli, Vehbe. *el-Alâkâtu'd-Devliyye fi'l-İslâm*. Dimeşk: Dâru'l-Mektebi Yayınları, 2000.

https://www.devletarsivleri.gov.tr/varliklar/dosyalar/eskisiteden/yayinlar/osmanli-arsivleri/yayinlar/130_osmanli_belgelerinde_birinci_d%C3%BCnya_harbi_1.pdf (09.05.2019)

2941 Sayılı Seferberlik ve Savaş Hali Kanunu,

<http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/2.5.90500.pdf> (17.10.2019).

Nefir-i 'Âmm in Islamic War Law (General Mobilizaion)

Summary

While the religion of Islam prefers and encourages peace as a principle, it allows war only when necessary and compulsory. In the Qur'ân, Almighty Allâh says, "whoever kills a soul unless for a soul or for corruption (done) in the land -it is as if he had slain mankind entirely and whoever saves one- it is as if he had saved mankind entirely" (al-Mâidah 5/32). By saying this, Allâh shows the importance that Islam gives to human life. Allah also says "except those who join a group between whom and you there is a treaty (of peace), or those who approach you with hearts restraining them from fighting you as well as fighting their own people. And (an-Nisa 4/90) and (al-Anfal 8/61) In these verses, Allâh orders that peace be chosen as much as possible in an inevitable war.

However, war sometimes becomes inevitable and necessary because of that the infidels do not accept the option of peace. Besides the invitations made for bringing the religion of Islam to the land of blasphemy are openly prevented by the infidels, and the infidels invade a land inhabited by a Muslim community or attempt to invade it. In this situation, the wars done by Muslim communities against non-Muslim states are expressed with the concept of "jihād" or holy war in Islamic jurisprudence.

Although the word jihād has different and broad meanings in the Islamic literature, in the Islamic jurisprudence, this word has been understood like the fact to make the uttermost effort for the cause of Allâh, including the holy war, with life, property, speech and all other means. The words "ghazā", "qitāl" and "ḥarb" are sometimes used instead of "jihād" and they have some similarities with the word "jihād". Although the scholars of Islam partially disputed about the conditions that require jihād, they generally have consensus about that the jihād is compulsory for the elimination of the enemy's attack and for making the word of Allâh superior. Li-

kewise, all the jurists agree that the right of proclaiming a holy war belongs to the head of the state.

The Islamic jurists have stated that the verdict of the holy war is *farḍ-i kifaya* (not mandatory for all) in a normal condition, whereas it is *farḍ-i ‘ayn* (mandatory for all) in the case of an attack threatening the whole population. The situation of the *jihād* is *farḍ-i ‘ayn* and it is called “*nefir-i ‘āmm*” (general military mobilization) which is the main subject of this article. The concept of “*nefir-i ‘āmm*” which is a part of the *jihād*, was established in the Islamic law based on the word “*Infiru*” (whose root is *nefir*) in the Qur’ānic verse *Tawba* which explains the military mobilization of *Tabūk*.

The military mobilization (*nefir*) in the Islamic war law is divided into two parts: one is partial mobilization (*nefir-i khāṣṣ*) and the other is general mobilization (*nefir-i ‘āmm*). The term of *nefir-i ‘āmm* is sometimes used for both.

The concept of *nefir-i ‘āmm* is generally referenced to the Qur’ānic verse at-*Tawba* (9/38), which orders the holy war, “O you who have believed, what is (the matter) with you that, when you are told to go forth in the cause of Allāh, you adhere heavily to the earth?” along with other Hadiths and applications of the prophet Muḥammad. Several conditions are sought in the Islamic law for proclamation of the *nefir-i ‘āmm* which was witnessed in the course of history. One of these conditions is the insufficiency of the existing military force upon a sudden enemy attack. If such a situation is encountered, the head of the state declares general mobilization if deemed necessary.

With the proclamation of *nefir-i ‘āmm*, it will be mandatory for all Muslims, initially those closest to the battlefield, to participate in the holy war with their uttermost capabilities. Because this proclamation has turned the *jihād* of *farḍ-i kifaya* to the *jihād* of *farḍ-i ‘ayn*. Furthermore, since such declarations are made by the imam/head of the state, the order must be fulfilled. Otherwise, if it

is deemed as necessary, those who do not participate may be subject to penalties.

In this study, after giving basic explanations about the concepts of “jihād”, relating terms “ḥarb”, “qitāl”, “ghazā” and “fatḥ”, the conditions as well as proclamation of jihād, the topic of nefir-i ‘āmm is discussed in detail.

Keywords: Islamic jurisprudence, jihād, war, farḍ-i ‘ayn, general mobilization.